
HISTORIOGRÁFIA

A múlt, mint történelem

Stefan Berger professzor itt ismertetendő könyve a *Writing the Nation* című sorozat befejező kötete, amely nagy ívű szintézisét nyújtja a sorozat korábbi darabjainak. Stefan Berger a nagyszabású kezdeményezés „spiritus rector”-a is egyúttal, hiszen a több kötetes vállalkozás mindenekelőtt az ő kezdeményezésére jött létre, s a sorozat egyéb kiadványai tematikájának a meghatározásában/kijelölésében is – gyaníthatóan – alapvető az ő szerepe. (A sorozat néhány egyéb tanulmánygyűjteményéről a Klio is beszámolt korábban.¹)

Stefan Berger egyébként már jóval korábban, körülbelül az 1990-es évek második felétől, számos egyéb kötetet és tanulmányt publikált, amelyek mind a nemzet problémájának a történetírásban betöltött szerepét elemezték.² A bochumi, Ruhr-vidéki egyetem professzora mindezzel egyfajta missziót is be kíván tölteni: szerinte ugyanis, főként az 1980-as évektől kezdődően Nyugat-Európában is (Kelet-Európában pedig mindenekelőtt 1990-től) a nemzeti paradigma visszatérése, megerősödése jellemző,³ s mindennek igen negatív következményei vannak. Stefan Berger meggyőződése,

1 Vö. Erős Vilmos: *Historiográfia tudásszociológiai aspektusból*. Klio, 2015/1. 22–27.

Erős Vilmos: *Egy diszciplína születése*. (Atlas of European Historiography. (The Making of a Profession 1800–2005.) Edited by Ilaria Porciani and Lutz Raphael. Palgrave Macmillan, New York, 2010.) Aetas, 2013/1. 222–230.

Káli Róbert–Törő László Dávid: *A nemzet és kihívói*. Aetas, 2014/4. 222–226.

Káli Róbert–Törő László Dávid: *A nemzet és kihívói: etnicitás, osztály, vallás és gender a nemzeti történelmekben*. 1. rész. Klio 2015/1, 28–34. 2. rész. Klio, 2015/2. 3–10.

Törő László Dávid: *A történetírás szerepvállalása az európai határvitákban*. Klio, 2016/4. 91–95.

2 Vö. pl. Berger, Stefan, Mark, Donovan and Kevin Passmore (eds.): *Writing National Histories: Western Europe since 1800*. London/New York: Routledge. 1999.

Writing the Nation (A Global Perspective). Edited by Stefan Berger. Palgrave Macmillan, Basingstoke 2007.

3 Vö. Szombat Tamás: *Visszatérés a nemzeti paradigmához? Nemzeti történetírás Németországban, Olaszországban, Franciaországban és Angliában 1945-től napjainkig*. Klio, 2007/1. 17–25.

Illetve Stefan Berger: *A Return to the National Paradigm? National History Writing in Germany, Italy, France and Britain from 1945 to the Present*. *Journal of Modern History*. 2005/3. 631–675.

hogy ennek gyökerei sokkal korábban keresendők, a modern európai történetírást ugyanis ab ovo, kezdettől fogva a nemzet idoluma („a nemzet által homályosan” ködképe) uralta, lényegileg az is teremtette meg. Az ezzel való szembesülés és leszámolás tehát a nemzeti látószög meghaladásának talán legfontosabb előfeltétele.

Mindennek megfelelően Stefan Berger a modern európai történetírás alapjainak felvázolásával kezdi érdemi mondanivalóját, amelynek fő időszakát a XVIII. században, a felvilágosodás korszakában látja. Ennek több előzményére a középkorban, kora újkorban is rámutat, amelyek közül talán a humanizmusnak a nagy nemzeti elődök felkutatására való törekvését emelhetjük ki.

Döntő periódus azonban a XVIII. század, a felvilágosodás, bár ez még mindig csak inkább előkészület a XIX. századi nagy fordulatra, amikor is a professzionális történetírás kialakulásával egyenesen áttörés következett be. Ennek ugyanis fundamentuma a nemzeti problematika, a nemzeti mesterelbeszélés középpontba állítása. Stefan Berger egyik alapvető (s némiképp meghökkentő) megállapítása a felvilágosodással összefüggően az, hogy bár ekkor is felvetődik az egyetemes szempont/látószög (pl. *Voltaire*, *Robertson*, *Condorcet* esetében), a nemzet fogalma/a nemzetközpontság itt is alapvető marad, tehát végső soron nem sikerül ennek az aspektusnak a meghaladása ekkor sem, amit alátámaszt például *Herder* átfogó hatása és szerepe is. Megjegyzendő, hogy már e fejezetekben is érvényesül Stefan Berger legfőbb módszertani alapelve, amely az egész kötetre (sőt a vállalkozás egyéb munkáira is érvényes, azokon egyfajta vezérfonalként végighúzódik): a komparatív, összehasonlító módszer (erről lesz még szó a következőkben), azaz példáit nem csak néhány „nagy nemzet” (angol, francia, német) történetírásából veszi, hanem meglehetősen alapossággal kitér a kelet-európai (köztük a magyar! – utóbbiról szintén esik még szó), a balkáni, skandináv, dél-európai, németalföldi, svájci, osztrák példákra is, sőt utóbbiak tárgyalása bizonyos esetekben felülmúlja az előzőket.

Bergernek mindebben a sorozat korábbi kötetei szolgálnak segítségül, azaz többnyire az ottani „esettanulmányokat” hasznosítja szóban forgó könyvében, amelyeket persze túlnyomóan az illető régióból/nemzetből származó történészek készítettek. Mindez (azaz a tény, hogy Berger könyvében az előtanulmányokra épít, azokból merít) jelentős problémákhoz is vezethet. Például az 53. oldalon elfogadja, sőt szó szerint idézi egy korábbi kötet⁴ kijelentését, miszerint a történelem a skót empirizmus (*Hume*, *Guttrie*)

4 Vö. *Transnational Challenges to National History Writing*. Edited by Matthias Middei and Lluís Roura. (Basingstoke, 2013)

hatása alatt vált tudománnyá a XVIII. században, s pl. a göttingeni iskolára mindez a fordítások révén gyakorolt döntő hatást. A skót empirizmus, illetve az ún. „conjectural history” és az ebben az időben kibontakozó „eruditus” történetírás/történettudomány (amely a XIX. századi professzionalizmus közvetlen előzményének tekinthető, s amelyhez a „göttingeni iskola” is sorolható) között ugyanis alapvető különbség volt a történettudomány mibenlétének vonatkozásában, s ez az „eruditus” történetírás/történettudomány maga is egy hosszabb időszak, körülbelül a XVI–XVIII. század fejlődésének/alakulásának eredménye.

Amint előzőleg utaltam erre, a nemzeti szempont túlnyomóvá válása a történetírásban a XIX. századi professzionalizmusnak köszönhető, amely döntő áttörést hozott, hiszen egy alapvetően új paradigmát testesített meg. A történetírás azonban nem egyedül ül a vádlottak padján ebben a vonatkozásban, hiszen (a romantikának köszönhetően) egyéb tudományok, így a néprajz, a nyelvészet, az irodalom, a régészet, vagy a művészetek (irodalom, festészet, zene) is a nemzet bűvöletében alkotja meg kiemelkedő teljesítményeit.

Stefan Berger itt sorra veszi a XIX. századi nemzeti történetírás „nagy” alakjait, s előzetesen kitűzött módszertani elveinek megfelelően nemcsak a nagy nemzetek (főként a németek, akik persze a fő bűnösök), hanem a spanyol, portugál, olasz, holland, belga, ír, svéd, norvég, dán, finn, osztrák, svájci, román, szlovák, cseh, szerb, görög, magyar történetírás apostolaira is kitér. Ők nem ritkán látványos politikai tevékenységet folytattak, jelentős politikai szerepet/pozíciót vállaltak, tehát nem egyszerűen a nemzeti múltat rekonstruálták, hanem a nemzetépítésnek is aktív részesei voltak.

Szintén a korábbi kötetek⁵ anyagára, tanulmányaira alapozva mutatja be részletesen Berger az ebben a professzionalizálódásban döntő szerepet játszó intézményesülést, amelynek kezdetei még a XVIII. századra, illetve a XIX. század első felére nyúlnak vissza, de a perdöntő időszak ebben a tekintetben a XIX. század második fele.

Alapvető itt a nagy nemzeti összefoglaló szintézisek megjelenése,⁶ de

5 Vö. *Setting the Standards*, 2012. Institutions, Networks and Communities of National Historiography. Edited by Ilaria Porciani, Jo Tollebeek. Basingstoke: Palgrave Macmillan. 2012.

Atlas of European Historiography. (The Making of a Profession.) Edited by Ilaria Porciani and Lutz Raphael. Palgrave Macmillan, New York. 2010.

6 Vö. erről még Jo Tollebeek: *A Domestic Culture. The mise-en-scene of modern historiography*. In: *Approaches to Historiography*. (Edited by Vilmos Erős – Róbert Káli – László Dávid Törő) *Ethnographia et Folkloristica Carpathica* 19. (Műveltség és hagyomány XXXVII.) MTA/DE Néprajzi Kutatócsoport/Department of Ethnology, Debrecen. 2016. 28–43.

szintén fundamentális a levéltárak, a múzeumok, a történeti társulatok, a nagy forrásgyűjtemények (a Monumenta Germaniae Historica a minta), a szakfolyóiratok megszervezése, megalapítása és megindulása.⁷ Ezek kivétel nélkül mind a nemzeti látószög jegyében születtek (az elnevezéseik is erről tanúskodnak többnyire), azaz számukra a történelem azonos a nemzet történetével, céljuk a nemzeti önazonosság megteremtése, illetve a dicső nemzeti múlt iránti lelkesedés felkeltése volt.

Sajnos Berger nem vizsgálja azt az alapvető kérdést, hogy a nemzeti központú történetírás miért szorította ki az egyetemes történetírást (mint ahogy azt sem, hogy a férfiak miért szorították ki a nőket a professzionalizálódás folyamatából, egyáltalán kiszorították-e belőle)? Egyik legfőbb problémának viszont azt látom, hogy Stefan Berger nem vizsgálja a professzionalizmus és a XIX. század másik nagy tudományos paradigmájának, a pozitívizmusnak a viszonyát, bár a kettőt (a szakirodalom jelentős, túlnyomó részével ellentétben) többnyire nem is keveri össze.

Hiszen valami mélyebben fekvő oka, motívuma mégiscsak lehet annak, hogy a század nagy történettudományos vitáiban (*Buckle*-vita, *Lamprecht*-vita, *Simiand–Seignobos*-vita, később *Bury–Trevelyan*-vita) az egyetemes történelem szempontjait reprezentáló pozitívizmus vereséget szenved, s a történettudomány nem a pozitívizmus, hanem (a historizmushoz igencsak közel álló, azzal majdhogynem azonos fogalomnak tekinthető) a professzionalizmus jegyében építkezik és intézményesül.⁸

Másképp Berger azt a „tényt”, jelenséget sem vizsgálja a professzionalizmussal kapcsolatban, hogy mindez milyen szerepet játszott a dilettáns, viszont sokszor a faji elvet képviselő történeti mítoszokkal való leszámolásban (vö. *Gobineau*, *Chamberlain* munkái, Németországban a völkisch ideológia, Magyarországon a turanizmussal kapcsolatos viták, illetve például a *Marczali Henrik* ellen intézett támadások bizonyítják mindezt).

Ezzel szemben arra helyezi a fő hangsúlyt (s itt elsősorban szintén egy korábbi kötet tanulmányaira támaszkodik),⁹ hogy milyen szempontok/kategóriák jelenthettek kihívást/alternatívát ezzel a nemzeti látószöggel szemben. Ezek a kategóriák: osztály, faj/nép, helytörténet, vallás, amatőr történetírás, társadalmi nem, birodalmi, globális szempontok érvényesítése. A felsorolt kategóriák egyúttal értékelő megállapításokat, tartalmat is jelente-

7 Vö. Atlas of European Historiography. (The Making of a Profession.) i.m.

8 Vö. Romsics Ignác: Clio bűvöletében. Magyar történetírás a 19–20. században – nemzeti közti kitekintéssel. Osiris Kiadó, Budapest, 2011.

Erős Vilmos: Modern historiográfia. Budapest, 2015.

9 Vö. The Contested Nation (Ethnicity, Class, Religion and Gender in National Histories), Eds. Stefan Berger, Chris Lorenz, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2008.

nek, Berger (és feltehetőleg a sorozat többi történésze szerint) ugyanis ezek alternatívát jelenthettek volna a nemzeti szempontokat meghaladó, pozitívabb történeti megközelítési mód kialakítására.

Alapvető a nemzeti szempont túlnyomóvá válásában az európai történetírásban az első világháború, illetve a két világháború közötti időszak, kapcsolva azután mindehhez a második világháborút is.

Berger szerint a nemzeti aspektus mind a győztes, mind a vesztes nagyhatalmaknál meghatározó maradt. Előbbieknél a háborús felelősség/bűnösség igazolására, utóbbiaknál (egyebek mellett) ennek cáfolatára, illetve az új hatalmi helyzet és a békeszerződések döntései igazságtalanságainak bemutatására szolgált. Különösen virulens volt a nemzeti szempontok/söt egyenesen elfogultság érvényesítése az újonnan létrejött államok esetében, azaz többnyire Kelet-Európában, ahol a fennálló helyzet történelmi előzményeinek, legitimitásának bizonyítása volt a fő téma. Ezt a nemzeti szempontot tovább erősítették (Magyarországon is, sőt itt különösképpen) a szintén újonnan létrejött autoriter és fasiszta rendszerek, amelyeknek Németországtól, Olaszországtól és Spanyolországtól kezdve Romániáig, Ausztriáig és Magyarorszáig alapvető ideológiája volt a nacionalizmus, a nemzeti-faji magasabbrendűség bizonyítása és az antiszemitizmus. Természetesen itt joggal vethető fel az a kérdés és kifogás, hogy Berger a nemzeti gondolat minden formáját egybemossa, s nem tesz jelentősebb különbséget a konzervatív és a faji gondolat képviselői között, pedig az előbbiek folytonos, olykor ádáz küzdelmet vívtak a faji ideológiával és a faszizmussal szemben. (Vö. pl. Iorga esetét Romániában, akit végül is a Vasgárda végzett ki. *Bratianuék* Iorga-ellenességéről sincs Bergernek tudomása, pedig ez éppen a nemzeti elfogultság kritikája is volt.)

Berger inkább csak a különböző emigrációk működésében/tevékenységében (*Eduardo Tortarolo* tanulmányára hivatkozva főleg) lát a nemzeti szempont érvényesülésével szemben alternatívát, különösen a német, olasz, spanyol (némileg a magyar) szerepét emeli ki ebben a vonatkozásban.

Ezzel a nemzeti látószöggel szemben még a marxista történetírás és persze a Szovjetunió nyújthatott volna komolyabb ellenszert, panacéát, amit *Pokrovszkij* tevékenysége véghez is vitt az 1920-as években. Berger szerint azonban végül a marxizmus és a Szovjetunió is fokozatosan a nemzeti ideológia hatása alá került, s a 30-as évektől kezdve (Sztálin végleges uralomra jutásától) egyre inkább meghatározóvá válnak itt is a nemzeti/nacionalista megfontolások, s ez a tendencia különösen a második világháború alatt erősödik fel.

Hozzá kell tenni azonban, hogy nemcsak Kelet-, hanem Nyugat-Európára is sok vonatkozásban érvényesek a fenti megállapítások Berger

professzor szerint. Itt némi elképedéssel olvassuk aztán (amint erre részben korábban utaltam), hogy a whig történet szemlélet nacionalista felfogásával, alapállásával szemben, pl. a kommunista Morton 1938-as összefoglalása jelentett volna demokratikusabb, az alsóbb társadalmi rétegek, a nép történetére fókuszáló opciót (amely persze az osztályharcon alapult).

Stefan Berger könyvének utolsó nagyobb fejezete a második világháború utáni historiográfiai folyamatokkal foglalkozik. Erre a részre is jellemző a széleskörű, globalításra törekvő áttekintés, s a kommunizmus kapcsán különösen jelentős hangsúlyt kap a kelet-európai térség, illetve a Szovjetunió. Berger megállapítása szerint viszont minden területre jellemző a nemzeti mester-narratíva kontinuitása/továbbélése, ami persze különböző formákban és különböző motívumokból történik, ezt ezek színezik. Németországban például a nagyobb váltás csak a Fritz Fischer-vita után következett be, Nyugat-Európában (Angliában és Franciaországban) pedig a kommunista történetírás (pl. *Eric Hobsbawm* és *Albert Soboul*) alapvetően megkérdőjelezte ezt a pozíciót. Utóbbi ráadásul a kelet-európai marxizmustól előnyösen különbözik abban a tekintetben, hogy nem volt feladata a fennálló hatalmi berendezkedés igazolása. Igen kérdéses viszont Bergernek az az értelmezése, hogy Kelet-Európában a kommunista rendszerek (nemzeti kommunizmusról beszél) folytatták a nemzeti narratívát, tehát ők sem jelentettek törést ebben a vonatkozásban. (Pl. a lengyel történészek [vö. 312. o.] túlnyomóan a nemzeti keretek között írták a történelmet, s szinte teljesen negligálták az osztály kategóriáját.) A nemzeti kommunizmus kérdéses voltáról egy korábbi írásomban már értekeztem,¹⁰ ezért itt inkább azt kérdőjelezném meg, hogy a kommunista rendszerek/a marxista történetírás kelet-európai változata folyamatosan a nemzeti szempontokat érvényesítve írta volna a történelmet. Az ezzel kapcsolatos kutatások ugyanis éppen nem ezt bizonyítják, csak Magyarországon számos példát lehet hozni annak bizonyítására, hogy a nemzet helyett igenis az osztály és az osztályharc áll a „mesterelbeszélés” középpontjában. [Berger állításának cáfolatára példaként lehetne felhozni a *Szabó István* ellen intézett támadásokat, az *Eckhart Ferencet* kipellengérező ún. „második Eckhart-vitát”, a *Mályusz Elemér* által kezdeményezett népiségtörténeti kutatások megszüntetését, a régi, „polgári” történészek (*Kosáry Domokos*, *Benda Kálmán*, *Berlász Jenő*, *Wellmann Imre*) marginalizálását, esetenként bebörtönözését, a *Guszev*-ügyet, általában is a szláv, orosz

10 Vö. Erős Vilmos: *Bűvölet nélkül – félúton*. (Elmélkedések Romsics Ignác könyvéről) Valóság, 2013/5. 80–92.

történelem és történetírás szempontjainak túlzott érvényesítését, akár az ókori történelem területén is.]¹¹

Sokkal meggyőzőbb az az érvelés,¹² miszerint a kelet-európai kommunista történetírásokat nagyarányú szakmai színvonalcsökkenés jellemezte, aminek egyik döntő faktora a szakképzetlen „káderek”, amatőrök uralkodó pozícióba kerülése volt a történetírásban. Az ő egyetlen érdemük a nép (= párt) érdekeinek/szempontjainak érvényesítése volt, s ezért volt szükség az 1960-as, 1970-es években (sőt később, a különböző időpontokban végbement rendszerváltozások után is) az ún. reprofesszionalizációra, amelyet Berger meg sem említ.

Stefan Berger professzor szerint ennek az általánosan érvényes nemzetközponturnak európai szemléletnek a meghaladására (amelyet Nyugat Európában a hidegháború alapvetően motivált) főként az 1960-as 70-es években történt kísérlet, pl. a francia *Annales*, a brit marxista történetírás (*Past and Present*) és a német *Geschichte und Gesellschaft* köréből. Ezek előtérbe állították a társadalomtörténetet, a komparatív szemléletet és az interdiszciplinaritást, amelyek mindegyike a nemzeti keretek meghaladását involválta. Részben azonban következtetlenek voltak ezek a törekvések, s maguk is nemzeti keretekben „ragadtak” (pl. *Hans Ulrich Wehler*ék társadalomtörténete leszűkült a német fejlődés vizsgálatára, de *Fernand Braudel* is a francia identitás kérdéseinek boncolgatásával végzi történetírói pályafutását). Másrészt az 1970-es, '80-as évektől kezdve egész Nyugat-Európában a nemzeti paradigma újbóli megerősödése/visszatérése jellemző,¹³ ami lényegében egy máig elhúzódó, meghatározó folyamat. Ezt csak erősítették az 1989/90-es kelet-európai, illetve röviddel ezután az orosz majd balkáni változások, ahol az újonnan/ismét alakult nemzetállamok döntően a saját létük igazolásához használták fel a történelmet (konstruálták meg azt). Inkább a nyugat-európai elemekhez fűzi hozzá Berger, hogy ezek az újonnan ismét roppant mód felerősödő nemzeti narratívák persze kritikusabbak, inkább hajlanak az önreflexióra, de az alapvető paradigma mégis és továbbra is a nemzeti. (Különösen a skót, katalán, az észak-olasz, flamand-vallon, ciprusi görög–török veszélyes/és szimptomatikus szerinte e jelenségek közül).¹⁴

11 Vö. *A harmadik út felé*. (Szabó István történész cikkekben és dokumentumokban.) Összeállította, sajtó alá rendezte, jegyzetekkel ellátta: Erős Vilmos. Lucidus Kiadó, Budapest. 2006.

Vörös Boldizsár: „Nagy Péter 1703 és 1710 között tizenkilenc ízben küldött tüzértiszteket Rákóczinak és két ízben ágyúkat.” *Propagandisztikus történelemhamisítás a szovjet–magyar jó kapcsolatok megalapozása érdekében*. Századok, 2013/1. 131–159.

12 Romsics Ignác: *Clio bűvöletében*. i. m.; Erős Vilmos: *Modern historiográfia*. i. m.

13 Vö. Szombat Tamás: *Visszatérés a nemzeti paradigmához?* i. m.

14 Vö. ehhez még *Setting the Standards*, 2012. i. m.

Érdekes (viszont a korábbi gondolatmenetéből logikusan következő) módon Stefan Berger szinte egyáltalán nem foglalkozik a „nyelvi, antropológiai fordulattal” és a posztmodernnel, holott az 1970/80-as években lehet, hogy legalább akkora szerepe volt ennek, mint a nemzeti paradigma visszatérésének. Sőt előbbi a nemzeti látószög meghaladásának egyértelmű alternatívája, s nagy kérdés, hogy végül is melyiknek volt nagyobb jelentősége/hatása az utóbbi évtizedekben. Berger főként a „Writing the Nation” előmunkálataira támaszkodva¹⁵ változatlanul több új, modern opciót jelenít meg a nemzeti mesternarratíván történő túllépésre, kapcsolódóan a XIX. század végi folyamatokhoz, így például: a hely és a regionális történelem, az európai történelem, a globális történelem, a birodalmi/a birodalmi keretekre összpontosító történetírás.

Hogyan lehet összegezni a Stefan Berger könyvéről a fentiekben elmondottakat?

Egy korábbi, a „Writing the Nation” sorozat egy előző kötetéről szóló ismertetésemben¹⁶ némileg hiányoltam, hogy az ott tárgyalt kötetben a nagy mennyiségű adat- és információ tömeghez kissé szűkmarkú az értelmezés. Stefan Berger ebben a kötetében megkapjuk azt az interpretációs keretet, amely a teljes sorozat alapjául szolgál (függetlenül attól, hogy a nagyszabású vállalkozás közreműködői mennyiben azonosulnak a „spiritus rector” elképzeléseivel).

Úgy gondolom, hogy Stefan Berger törekvése feltétlenül méltánylandó és tiszteletet érdemel, hiszen jelenleg valóban reális veszély/probléma egész Európában (sőt világszerte) a nacionalizmus, a nemzeti elfogultság ideológiájának visszatérése/felerősödése, amelynek tüztét „valóban” nem utolsósorban (sőt talán kifejezetten elsősorban) a történettudomány és a történetírás műhelyeiben csíholják.

Véleményem szerint azonban Berger könyve (számos részletkifogást említettem a korábbiakban) [s így ez mutatis mutandis az egész vállalkozásra érvényes] sok vonatkozásban túlságosan *esszenciális* jellegű, ami nem utolsósorban a korábban felidézett küldeteses alapállásnak köszönhető. Ha végigpásztázunk a köteten, akkor ugyanis az derül ki, hogy a történetírást, történettudományt Európában a kezdetektől fogva egészen máig a nemzetközpontúság, a nemzeti elfogultság, a nemzet kategóriájára építő „mesternarratíva” jellemezte, s ez (bár vannak eltérések/különböző változatok) mindenképpen meghaladandó, negatív pozíció. Amint az előzőkben jeleztem, egy alapvetően historiográfiai

15 Vö. *Transnational Challenges to National History Writing* i. m.

16 Vö. Erős Vilmos: *Egy diszciplína születése* i. m.

megközelítéstől joggal várható el, hogy nagyobb megértést tanúsítson (s így azokat behatóbban elemezze) a különböző változatok, az eltérő formák és funkciók iránt, s a sokszor jogos bírálattal mellett magyarázatot adjon arra, hogy az egyes korokban, periódusokban miért is volt alapvető, került előtérbe a nemzeti szempont, s ennek milyen sajátos megnyilvánulási formái voltak. Hiszen például a XIX. században igen nagy kérdés, hogy csak a professzionális történetírás, történettudomány „nyakába lehet-e varni” a nemzeti mesternarratívát, ugyanis éppen Berger utal rá, hogy más szellemi irányzatok/tevékenységi formák is a nemzetet állították a középpontba. (Mint ahogy nem lehet igazán arról beszélni, hogy a történészek szorították ki a nőket a professzionális történettudományból, hiszen máshonnan, pl. a politikai életből is kiszorultak, mindennek tehát egy sokkal általánosabb motívuma van.)

Másképp arra sem kapunk magyarázatot, hogy végül pl. a pozitívizmussal és a marxizmussal szemben miért a professzionális történetírás lett a vezető paradigma a XIX. (de csak a XIX.) században?

Azaz összességében az a véleményem, hogy – paradox módon, hiszen történeti munkáról van szó – Berger könyve nem eléggé érvényesíti a történeti szempontokat, amit világosan bizonyít az is, hogy végig professzionális történetírásról beszél a könyvben (s az ezáltal megtestesített nemzeti szempontokról), pedig ez csak a nyugat-európai történettudomány XIX. századi formájára érvényes kategória. A XX. században egy alapvetően új mintáról, a „szcientista”, társadalomtudományos történetírás, történettudomány paradigmájáról beszélhetünk, amely jóval nagyobb volumenű, mint ahogy ez Stefan Berger könyvében megjelenik. Ez a társadalomtudományos paradigma (Amerikában *New History*, Európában *Annales*, *Past and Present*, *Geschichte und Gesellschaft*, *Quaderni storici*, *Nuova Rivista Storica Italiana*... stb.) alapvetően nem nemzeti kategóriákat használ, s inkább a XIX. századi pozitívizmushoz is kötődő egyetemes és összehasonlító szemlélet/módszereket alkalmaz.

Szintén nem a nemzet- (és politika-) történet a centrum az 1970-es évektől kibontakozó posztmodern (a maga nyelvi és egyéb – esztétikai, etikai, újabban materiális – fordulataival) és a történeti antropológiai szempontokat (sőt műfaját) érvényesítő alapállásban, ami szinte teljesen elsikkad Berger kötetében (illetve számos előtanulmányban).¹⁷

Azon persze lehet vitatkozni, hogy melyiknek volt/van nagyobb hatása (pl. a szélesebb közönségben), de erről statisztikai adatok nincsenek, legfeljebb elszórtan, s attól tartok, az irodalomtörténet folyamatainak megí-

17 Vö. Erős Vilmos: *Historiográfia tudásszociológiai aspektusból*. i.m.

télésében sem az a perdöntő, hogy Eszterházy Péter vagy Michel Tournier műveit hányan olvassák?

Ugyanakkor Stefan Berger könyve mégis sokkal jobban érvényesíti a történeti szempontokat a történetírás történetének a bemutatásában, mint pl. *Alun Munslow* 2012-es „összefoglalása”,¹⁸ amely pl. egyáltalán nem fordít figyelmet a különböző nemzeti változatokra (a kelet-európaiakat meg sem említi!!!), szinte kizárólag angol nyelvű irodalmat használ, alig 200 oldal terjedelmű, de a professzionalizmus fogalmával sem sokat bajlódik, s előrevetíti a történetírásnak a jövőben megvalósuló, Munslow által óhajtott új formáit (graffiti, videojátékok, különböző performance-ok stb.), ami már-már a kötet komolyságát veszélyezteti.

Különösen kiemelném az ehhez szorosan kapcsolódó egyetemes szempontot, azaz azt a mérhetetlen energiát igénylő törekvést, hogy ne csak (alkalmanként ne elsősorban) a nagy nemzetek, hanem az eddig perifériaként kezelt „kisebb” nemzeti történetírásokat is számba vegye, ami nyelvi szempontból is hallatlan kihívás (bár természetesen maga Stefan Berger sem ismerheti az összes itt megszólaltatott nyelvet, de azért az angolnál lényegesen többre támaszkodik).

Mindez azt is jelenti, hogy Stefan Berger vállalkozása¹⁹ akár emberfeletinek is minősíthető, de az egészen bizonyos, hogy hosszú évekre támpontot és nyersanyagot ad a historiográfiai elmélkedésekhez, kutatásokhoz és oktatáshoz. Attól tartok, ez is volt Stefan Berger célja.

Stefan Berger (with Christoph Conrad): *The Past as History. (National Identity and Historical Consciousness in Modern Europe.)* (A múlt, mint történelem. Nemzeti identitás és történelmi tudat az újkori Európában) *Writing the Nation*, Basingstoke, 2015. 570 o.

Erős Vilmos

¹⁸ Vö. Alun Munslow: *A History of History*. London and New York: Routledge. 2012.

¹⁹ A *Writing the Nation* sorozat kötetei közül említhető még: *The Uses of the Middle Ages in Modern European States (History, Nationhood and Search for Origins)*, Eds. R. J. W. Evans, Guy P. Marchal, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2011; *Disputed Territories And Shared Pasts (Overlapping National Histories in Modern Europe)*, Eds. Tibor Frank, Frank Hadler, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2011.